

Charakterystyka obszarów chronionych Polski Wschodniej – wybrane zagadnienia

Agata Surówka

Streszczenie. Celem artykułu jest charakterystyka obszarów chronionych w Polsce wschodniej, które zwiększają atrakcyjność turystyczną regionu. Polska wschodnia obejmuje obszar pięciu województw i jest regionem mało znanym, dość często uważanym za peryferyjny z uwagi na słaby rozwój społeczno-gospodarczy i niską konkurencyjność. Dzięki wsparciu finansowemu z Unii Europejskiej bardzo dynamicznie się rozwija, co również przyczynia się do podniesienia jego atrakcyjności turystycznej. Głównym walorem tych terenów, podawanych w literaturze jako atrakcje turystyczne są liczne obszary przyrodniczo cenne i chronione. W artykule zawarto statystyczną analizę oraz graficzną prezentację wybranych elementów związanych z różnymi formami ochrony przyrody obecnymi na analizowanym obszarze.

Słowa kluczowe: obszary chronione, Polska wschodnia, rezerваты przyrody, parki narodowe, parki krajobrazowe

Abstract. Characteristics of Polish protected areas of Eastern Poland – selected problems. The aim of this article is to show the characteristics of protected areas in Eastern Poland as elements affecting the tourist attractiveness of the region. Eastern Poland covers an area of five provinces of Poland, namely Świętokrzyskie, Podlaskie, Warmińsko-Mazurskie, Podkarpackie and Lubelskie. It is not a well-known region often considered to be peripheral because of the poor socio-economic development and low competitiveness. Thanks to financial support from the European Union it is developing very rapidly which means that it is becoming attractive to tourists. Protected areas are such interesting places for tourists. In the article it was presented the characteristics of the selected places based in Poland and Eastern Europe. The article's differs from others by including in it the statistical analysis with graphical presentation of the selected items. For this purpose there was chosen the selection of statistical tools.

Keywords: protected areas, Eastern Poland, nature reserves, national parks, landscape parks

Wstęp

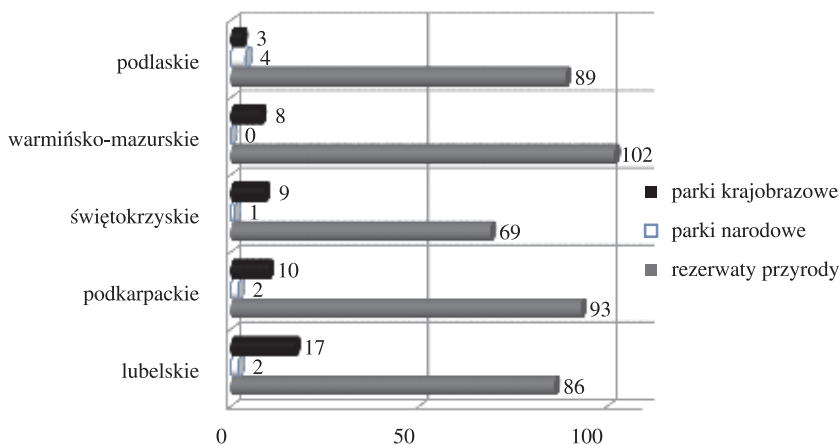
Konieczność ochrony unikatowych fragmentów przyrody nie wzbudza wątpliwości. Zagadnienie to nabiera szczególnego znaczenia na obszarach charakteryzujących się słabym rozwojem społeczno-gospodarczym oraz niską konkurencyjnością, do których należy Polska Wschodnia potocznie określana jako "ściana wschodnia" lub Polska "B". Niniejsza praca stanowi kontynuację wcześniejszych badań autorki, które zostały przeprowadzone na tym obszarze (Surówka A. 2009 a, b; 2010 a, b, c). Scharakteryzowano pojęcie obszaru chronionego. Analizę statystyczną wybranych obszarów chronionych Polski wschodniej wzbogacono o graficzną prezentację danych. Analizy oparto na danych z 2009 r. pochodzących z wydawanych przez Główny Urząd Statystyczny (GUS) raportów (GUS 2009).

Obszary chronione w świetle literatury

W literaturze obszary chronione są definiowane w różny sposób. Według jednej z definicji to wydzielone tereny objęte ochroną, którego celem jest zachowanie naturalnego obszaru przyrodniczego i zabezpieczenie go przed gospodarczą działalnością człowieka. Tereny te objęte są ochroną prawną w formie: parków narodowych, parków krajobrazowych, rezerwatów przyrody i obszarów chronionego krajobrazu (Gajewski, Mendaluk 1995). Podobnie zagadnienie to ujmuje autorka tego artykułu, zdaniem której obszary chronione to systemy obszarów tworzonych w Polsce dla zachowania naturalnego układu przyrodniczego kraju i zabezpieczenia wybranych obszarów przed działalnością gospodarczą człowieka poprzez objęcie ich formami ochrony powierzchniowej. Obszary chronione definiowane są również jako przestrzenne układy wiążące tereny objęte różnym statusem ochronnym. Celem ich tworzenia jest ekologiczna ochrona obszarów zdewastowanych i zasobów przyrody jeszcze nie zdegradowanych, niwelowanie zanieczyszczeń środowiska, utrzymanie odpowiednich warunków potrzebnych do rozwoju różnych gatunków roślin i zwierząt. Ponadto, obszary chronione mają zapewnić równowagę przyrodniczą, ochronę osobliwości przyrody ożywionej i nieożywionej oraz utrzymanie korzystnych warunków hydrologicznych, hydrogeologicznych i klimatycznych (Bryła i Basiak 2008).

Wybrane obszary chronione w Polsce Wschodniej – analiza własna

Liczba obszarów chronionych w Polsce wschodniej została zaprezentowana na ryc. 1.

Ryc. 1. Obszary chronione w Polsce wschodniej (źródło: opracowanie własne)

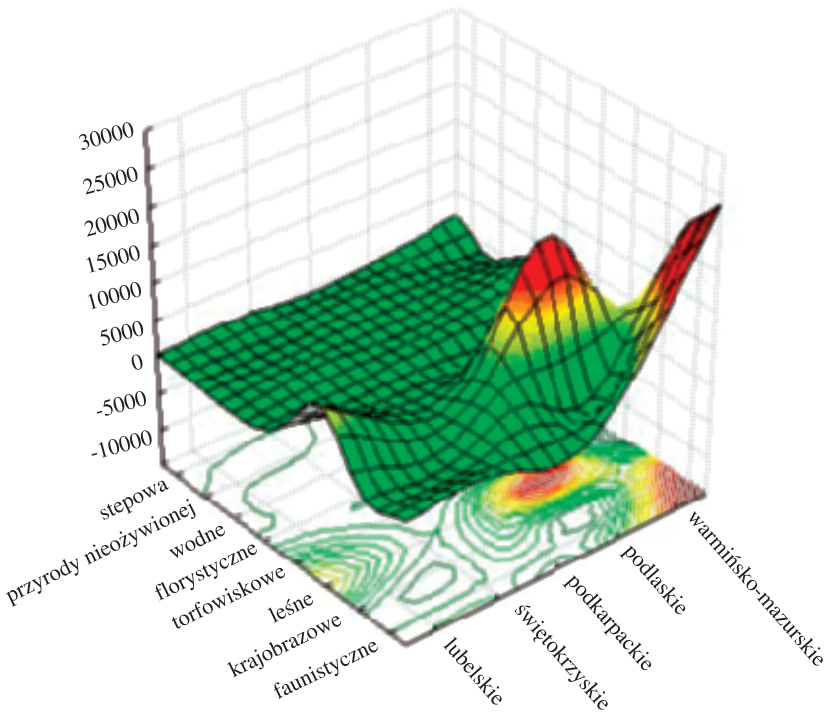
Fig. 1. Protected Areas in Eastern Poland (source: own)

Według zaprezentowanych danych można sądzić, iż w Polsce wschodniej znajduje się niewielka ilość parków narodowych, natomiast dominującą formą ochrony przyrody są parki krajobrazowe.

Rezerваты przyrody

Rezerваты w Polsce wschodniej zajmują powierzchnię 95 720 ha. Najmłodszym jest Rezerwat „Zachemie”, utworzony w 2010 roku. W przeprowadzonej analizie zbadano cel ochrony rezerwatów w województwach Polski wschodniej z uwzględnieniem rezerwatów: fauni-

stycznych, krajobrazowych, leśnych, torfowiskowych, florystycznych, wodnych, przyrody nieożywionej, stepowych (ryc. 2).

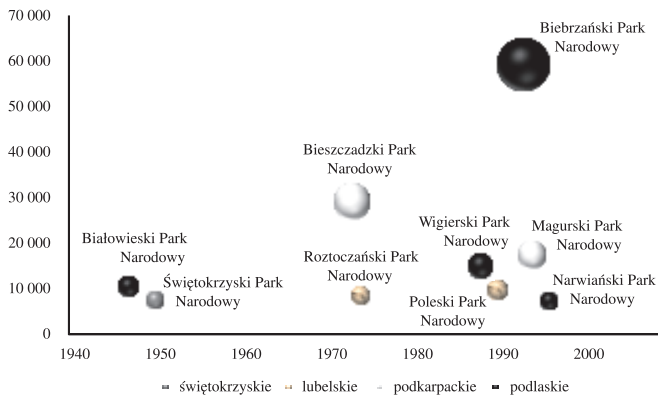
Ryc. 2. Powierzchnia rezerwatów przyrody w Polsce wschodniej według celu ochrony. Źródło: Opracowanie własne na podstawie programu Statistica PL

Fig. 2. Area of nature reserves in Eastern Poland by category. (source: own study based on Statistica PL program)

W wyniku analizy możemy zaobserwować, że w województwie podlaskim zdecydowana większość rezerwatów chroni zbiorowiska leśne (18 284 ha). Natomiast w województwie warmińsko-mazurskim powierzchniowo dominują rezerваты faunistyczne (13 929 ha). Największe powierzchnie zajmują rezerваты krajobrazowe, odpowiednio: w województwach, warmińsko-mazurskim (7 876 ha), podkarpackim (4 093 ha) i podlaskim (1 421 ha). Zdecydowana większość rezerwatów województwa lubelskiego obejmuje tereny torfowiskowe (3 134 ha)

Parki narodowe i krajobrazowe

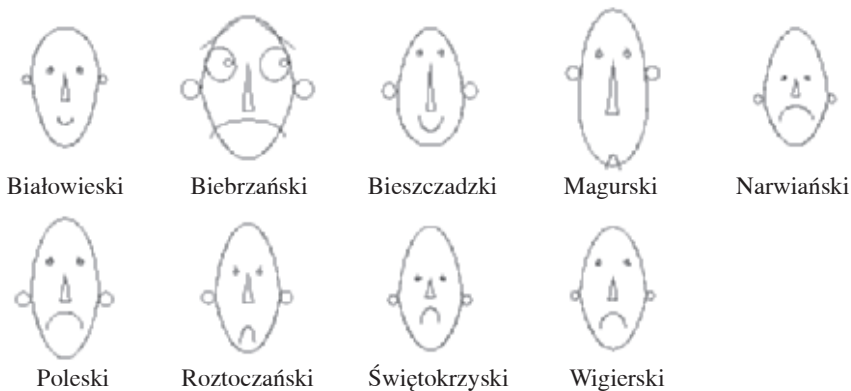
Na obszarze Polski wschodniej znajduje się 9 parków narodowych, które zajmują łącznie powierzchnię 16 458,1 ha. Położone są na terenie czterech województw (w województwie warmińsko-mazurskim nie ma parku narodowego). Własnością Skarbu Państwa jest 78,01% powierzchni parków narodowych Polski wschodniej. Przyjmując jako kryterium powierzchnię i rok utworzenia, parki te w sposób graficzny zostały zaprezentowane na poniższym wykresie bąbelkowym (ryc. 3).

Ryc. 3. Parki narodowe w Polsce wschodniej. Źródło: opracowanie własne
 Fig. 3. National Parks in Eastern Poland. (source: own)

Największą powierzchnię zajmuje Biebrzański Park Narodowy (59 223 ha). Drugim pod względem wielkości na terenie Polski wschodniej (a trzecim w Polsce) jest Bieszczadzki Park Narodowy. Głównymi walorami tego parku są m.in. naturalne formy Karpat Wschodnich, fragmenty pierwotnej puszczy karpackiej czy gatunki roślin wschodniokarpackich i europejskich. Najmłodszym parkiem narodowym znajdującym się w Polsce wschodniej jest Narwiański Park Narodowy (powstał w 1996 roku). Jest on siedliskiem bardzo wielu zagrożonych gatunków ptaków m.in. bielika *H. albicilla* czy bataliona *P. pugnax*. Najmniejsza powierzchnia charakteryzuje Narwiański (7 350 ha) oraz Świętokrzyski Park Narodowy (7 626 ha). Większość terenu Świętokrzyskiego Parku Narodowego stanowią lasy jodłowe i bukowe, w niższych partiach pasm górskich występują bory sosnowe, mieszane, sosnowo-dębowe z domieszką jodły, modrzewia, świerka i buka. Narwiański Park Narodowy obejmuje fragment ciekawej Doliny Narwii. Zbadano zróżnicowanie stanu liczebnego wybranych gatunków zwierząt łownych oraz chronionych w parkach narodowych Polski wschodniej (Ochrona środowiska 2010). Otrzymane wyniki graficznie zostały zaprezentowane za pomocą wykresu Twarzy Chernoffa (ryc. 4). Według tej metody w Magurskim Parku Narodowym najliczniej występuje jeleń. Na wykresie najszerza twarz charakteryzuje Biebrzański Park Narodowy, co oznacza najwyższą liczbę łosi (1 175 sztuk). W obiekcie tym najliczniejsze (spośród innych analizowanych parków narodowych w Polsce wschodniej) są również: sarny, bobry, borsuki, lisy, orliki krzykliwe, orliki grubodziobe i bieliki. Na wykresie skrzywienie ust oznacza liczbę żubrów występujących w analizowanych parkach. Uśmiechnięte twarze na wykresie możemy zauważyć przy Białowieckim i Bieszczadzkim Parku Narodowym, zatem to tutaj najliczniej można spotkać żubry. I tak odpowiednio w Białowieckim Parku Narodowym żyje 40 sztuk żubrów a w Bieszczadzkim 53 osobników. W Bieszczadzkim Parku Narodowym najliczniej na ścianie wschodniej występują również: niedźwiedzie, wilki i wydry. Najniżej położone są usta przy twarzy odpowiadającej dla Magurskiego Parku Narodowego, co oznacza najmniej licznie występujące rysie pod ochroną na terenie tego obiektu.

Obok parków narodowych do obszarów chronionych zaliczamy również parki krajobrazowe. Obecnie (2009) na terenie Polski Wschodniej znajduje się 47 parków krajobrazowych zajmujących powierzchnię 882 726,7 ha, co stanowi 8,91% analizowanego obszaru. Zostały one zestawione na rycinie 5. Za kryterium podziału przyjęto rodzaj zajmowanej powierzchni (X_1 – lasów, X_2 – użytków rolnych, X_3 – wód, X_4 – inne).

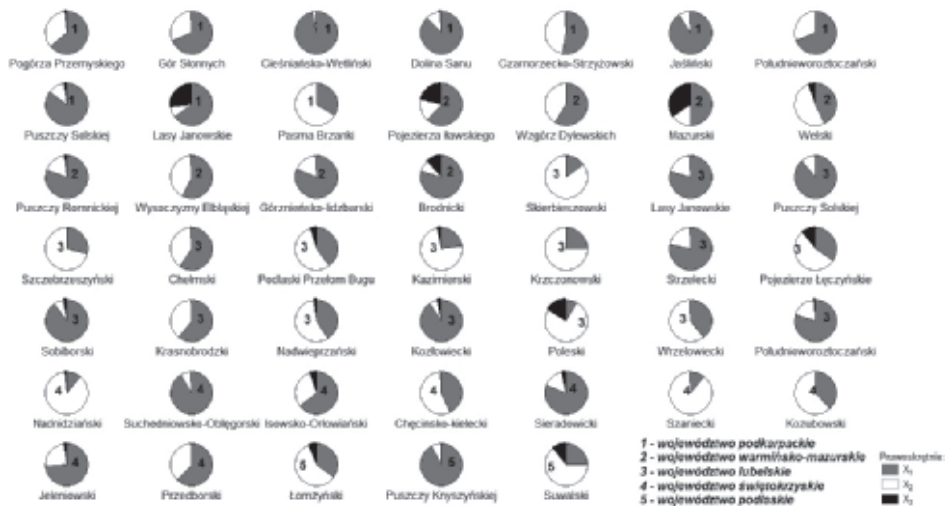
Ryc. 4. Obrazkowy wykres wybranych zmiennych (parki narodowe w Polsce wschodniej)
Fig. 4. Visual chart of selected variables (national parks in Eastern Poland)

Legenda do wykresu:

oznaczenie: X_1 – szerokość twarzy, X_2 – wysokość uszu, X_3 – wysokość poł. twarzy, X_4 – mimośrodkowość górnej, X_5 – mimośrodkowość dolnej, X_6 – długość nosa, X_7 – położenie środka ust, X_8 – skrzywienie ust, X_9 – długość ust, X_{10} – wysokość uszu, X_{11} – odstęp między oczami, X_{12} – nachylenie oczu, X_{13} – mimośrodkowość oczu, X_{14} – długość oczu, X_{15} – położenie źrenic, X_{16} – wysokość brwi;

zmiennie: stan liczebny następujących głównych gatunków zwierząt: X_1 – łosia, X_2 – jelenia, X_3 – sarny, X_4 – dzika, X_5 – niedźwiedzia, X_6 – wilka, X_7 – rysia, X_8 – żubra, X_9 – bobra, X_{10} – wydry, X_{11} – borsuka, X_{12} – lisa, X_{13} – orlika krzykliwego, X_{14} – orlika grubodziobego, X_{15} – bielika, X_{16} – orla przedniego

Źródło: Opracowanie własne na podstawie programu Statistica PI

Ryc. 5. Struktura użytkowania ziemi parków krajobrazowych w Polsce wschodniej (źródło: opracowanie własne na podstawie programu Statistica PI)

Fig. 5. The structure of land-use in landscape parks in Eastern Poland (source: own study based on Statistica PI program)

Parki krajobrazowe Polski wschodniej charakteryzuje silnie zróżnicowana struktura użytkowania ziemi. Parki na terenie województwa podkarpackiego charakteryzuje dominacja lasów a znikomy odsetek zajmują wody. Zdecydowaną większość powierzchni Parku Pasma Brzanki (położonego na terenie województwa podkarpackiego) zajmują użytki rolne. W pięciu badanych województwach Polski przy pomocy współczynnika koncentracji Lorenza¹ wykazano zróżnicowanie sposobów użytkowania, które wskazuje na koncentrację powierzchni lasów (0,8), użytków rolnych (0,8) i wód (0,61). Otrzymane wyniki (podane w nawiasach) wykazały wysoki stopień nierównomierności.

Podsumowanie

Podstawowym „turystycznym bogactwem” terenu Polski Wschodniej są walory przyrodnicze obecne na tym obszarze. W percepcji turysty są one, lub stać się mogą atrakcjami turystycznymi. Wśród walorów turystycznych na plan pierwszy wysuwają się tereny różnych form ochrony przyrody. Przeprowadzona analiza ich bogactwa wykazuje duże regionalne zróżnicowanie oraz specjalizację. Polska wschodnia jest obszarem charakteryzującym się niską konkurencyjnością i innowacyjnością. Właściwe wykorzystanie czynników wewnętrznych tego obszaru daje możliwość wzmocnienia jego atrakcyjności turystycznej, a zarazem pozwala wpływając na wzmocnienie jego pozycji konkurencyjnej na rynku usług turystycznych. Za jeden z czynników wyróżniających pozytywnie region mogą być uznane obszary chronione, które zostały omówione w artykule. Stworzenie warunków dla promocji tych ciekawych miejsc na potrzeby turystyki może przyczynić się w sposób istotny do podniesienia atrakcyjności całego regionu.

Literatura

- Bryła H., Basik K. 2008. *Słownik ekologiczny*. Wydawnictwo Bernardinum, Gdańsk.
- Gajewski K., Mendaluk Z. 1995. *Leksykon ekologia i ochrona środowiska*. Wydawnictwo Poligmar, Zielona Góra.
- Ochrona środowiska*. 2010. GUS, Warszawa.
- Surówka A. 2009a. *Wielowymiarowa analiza innowacyjności województw*. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin, T. 1, Nr 530: 230-241.
- Surówka A. 2009b. *Analiza porównawcza infrastruktury turystycznej w województwach ogółem i Polski Wschodniej*. Handel Wewnętrzny. Wydanie specjalne. Oficyna Wydawnicza A&Z, Warszawa: 307-316.
- Surówka A., 2010a. *Turystyczne walory krajoznawcze Polski wschodniej*. W: Meyer B. (red.). *Potencjał turystyczny: zagadnienia przestrzenne*. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Seria: Ekonomiczne problemy usług, Szczecin, Nr 590: 401-413.
- Surówka A. 2010b. *Wypoczynkowe i specjalistyczne walory turystyczne Polski Wschodniej*. W: Jalinik M. (red.). *Turystyka na obszarach przyrodniczo cennych*. Oficyna Wydawnicza Politechniki Białostockiej, Białystok: 434-453.
- Surówka A. 2010c. *Statystyczna analiza rynku pracy Polski Wschodniej – wybrane zagadnienia*. W: Korenik S., Dybała A. (red.). *Rola państwa w gospodarce rynkowej na progu XXI wieku*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław, Nr 102: 116-125.
- Runge J. 2007. *Metody badań w geografii społeczno-ekonomicznej – elementy metodologii, wybrane narzędzia badawcze*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.

Agata Surówka

Wydział Zarządzania, Politechnika Rzeszowska
agasur@prz.edu.pl

¹ Współczynnik koncentracji Lorenza jest miarą koncentracji zjawiska. Przyjmuje on wartość 0 w przypadku równomiernego podziału (przy braku koncentracji) i 1 w przypadku całkowitej koncentracji